

Секція - Наукові пошуки

ТЕОРІЯ КОЛЕКТИВНОЇ ДІЇ М. ОЛСОНА ЯК ІНСТРУМЕНТ АНАЛІЗУ СУЧАСНИХ СУСПІЛЬНИХ РУХІВ

Черкашина Тетяна Олександрівна

аспірант Харківського національного університету ім. В.Н.Каразіна

tata.demi@mail.ru

У сучасному суспільстві виникають і діють різноманітні громадські організації та суспільні рухи, що являють собою досить організовану спільність людей, яка ставить перед собою певну мету, як правило, пов'язану з будь-якими змінами соціальної дійсності. Більшість з них створюються з метою захисту інтересів окремих соціальних верств і домагаються поліпшення їх становища, підвищення соціального статусу, престижу тощо.

Види цих організацій і рухів дуже різноманітні. Вони діють як на територіях окремих країн, регіонів, так і в міжнародному масштабі. Вони дуже різні за своєю політичною та ідеологічною орієнтацією, соціальним складом, організаційною будовою, чисельністю, за способами організації, методам діяльності.

Як показують останні два десятиліття, у політичному житті України беруть участь соціальні сили, особливе місце серед яких займають політичні партії, громадянські ініціативи, об'єднання за інтересами, суспільні рухи.

В соціології велика кількість науковців зміст поняття «рухи» пов'язує із такими категоріями, як колективна дія, соціальні зміни, протестна поведінка, взаємодія соціальних груп (А.Турен, Н.Смелзер, М.Олсон, Г.Блумер, А.Темкіна, М.Діані). Інші науковці підкреслюють визначену стійкість, організаційну оформленість, структурованість рухів (М.Залд, Е.Здравомислова, Н.Головін, Д.Маккарті). Конфліктний характер суспільних рухів визнають А.Турен, Д.Мелуччі, а соціологи П.Штомпка, Е.Гідденс, Е.Здравомислова, Н.Смелзер протиставляють «старі» та «нові» рухи, виділяючи їх специфічні особливості [1, с. 1].

До однієї з найперших теорій, що виникла разом із становленням соціології суспільних рухів, поряд з теорією «масового суспільства» та «колективної поведінки», відносять теорію колективної дії М.Олсона.

Сучасні реалії політичних явищ, умови світу, що швидко змінюється та тенденції трансформаційних процесів і зараз змушують український народ, в тому числі і молоде покоління, не залишатись осторонь. На сьогодні в Україні, як і по всьому світові створюються, розвиваються та функціонують велика кількість молодіжних рухів.

На основі вже існуючих визначень молодіжного руху, з усвідомленням їх вад та переваг, ми прийшли до висновку, що поняття «молодіжний рух» відображає досить складне і

багатопланове явище. Тому більшість його визначень, що дають різні дослідники та науковці, носить неповний або односторонній характер.

Також слід зауважити, що через багатовимірність явища суспільних рухів(і молодіжних як різновиду суспільних) й стану теорії в даний час не представляється можливим говорити про універсальну концепцію суспільного, а звідси і молодіжного руху. Ще тільки виробляються тенденції аналізу різних організаційних форм рухів, цілей діяльності, мотивів їх створення та участі у них. Соціологія розглядає рухи (різні їх види) в різних аспектах: з точки зору мотивів участі, політичної включеності, вивчення організаційної структури, психологічного стану особистості.

У такій ситуації нам, найбільш прийнятною для дослідження сучасних молодіжних рухів, представляється теорія колективної дії Манкура Олсона.

Зважаючи на необхідність виокремлення та пошуку оптимальної наукової теорії аналізу сучасних молодіжних рухів, в своєму дослідженні ми намагались вирішити наступні завдання:

- розкрити основні положення теорії колективної дії М.Олсона;
- проаналізувати основні аспекти вивчення молодіжних рухів у рамках даної теорії.

В авторській теорії колективної дії Манкур Олсон розглядає суспільні рухи як групи або організації індивідів, метою яких є підтримка та просування спільних цілей своїх членів. М.Олсон розглядає рухи як організації індивідів, метою яких є задоволення спільних потреб; зосереджуючи увагу на мотиваційному аспекті участі в русі, виокремлюючи спільну та персональну зацікавленості учасництва. Але не виключає також існування таких об'єднань, що не враховують інтереси членів, а керуються тільки інтересами керівництва. Але в такому випадку, на думку автора, організації гинуть, якщо не діють в інтересах членів.

М.Олсон наполягає, що разом із зростаючою спеціалізацією і ускладненням суспільства, виникає необхідність у все більшій кількості асоціацій та рухів, і значна їх частина виникає, оскільки саме виникнення об'єднань людей для задоволення потреб суспільства або певних його груп є основною характеристикою соціального життя.

Призначення організації, за М.Олсоном, пов'язано з існуванням загальних або групових інтересів, і хоча організації часто також служать чисто персональним, індивідуальним інтересам, їх характерною і найбільш важливою функцією є просування саме загальних інтересів групи індивідів[2,с.11].

Рухи організуються для самовираження і забезпечення гарантій для членів, що їх складають. Навіть там, де група носить характер благодійної асоціації, і її діяльність присвячена поліпшенню матеріального і духовного добробуту людей, які не є її членами, - місіонерські організації, наприклад, - робота з досягнення цієї цілі, діяльність організації - засіб, завдяки якому її члени здійснюють самовираження.

Багато уваги в даній теорії приділяється членству в русі та мотивам участі в ньому. М.Олсон зазначає, що члени руху, будучи такими, окрім спільної мети та цілей, мають обов'язково персональну зацікавленість участі в русі або організації, яка може відрізнитися від інтересів інших індивідів, які належать до цього руху.

Таким чином він вказує на можливість використання тезисів про два типи індивідів – учасників організації:

- індивіда, поведінка якого є раціональною(метою членства такого індивіда є досягнення спільних потреб та боротьба за спільні інтереси усіх членів руху);
- індивіда з егоїстичною поведінкою та мотивацією учасництва (метою членства даного індивіда є передусім власна зацікавленість, отримання індивідуальних «благ», що можуть співпадати з «благами» усіх членів чи кардинально різнитись від них).

М. Олсон досліджує парадокс групової поведінки. «Зазвичай вважається само собою зрозумілим, що якщо всі індивіди в групі мають спільні інтереси, то група буде прагнути сприяти цим спільним інтересам. Кожен індивід належав би до однієї чи кількох соціальних груп, й результат політичного процесу пояснювався б рівнодією тиску цих конкуруючих груп. Загалом, якщо індивідууми належать до якої-небудь категорії чи класу, достатньо корисливий і якщо у них є спільний інтерес, то їх група до відомого ступеня буде діяти в егоїстично-корисливій манері чи в групових інтересах»[2]. Однак, автор даної теорії вважає, що окремих індивідів доводиться змушувати до спільних дій, вимушеної співпраці, тому що, якщо хтось не вносить визначений вклад в діяльність групи, отримує від неї такий самий зиск, як і активний учасник, інакше груп не було б взагалі.

Згідно аналізу М.Олсона, типовий раціональний індивід, який входить до великої соціально-економічної групи (руху, організації), не буде добровільно жертвувати заради досягнення її суспільно- політичних цілей, не маючи хоча б якихось стимулів.

Насправді не факт, що ідея про дію груп в ім'я своїх власних інтересів логічно впливає з передумови про раціональну і егоїстичну поведінку тому, що всі індивіди в групі виграють від досягнення спільної мети, будуть вони діяти для досягнення цієї мети чи ні, але якщо вони будуть діяти, то незважаючи на всю їхню раціональність та егоїстичність.

Справді, до тих пір, поки не існує будь-якого примусу або група недостатньо мала, раціональні, своєкорисливі індивіди не будуть докладати ніяких зусиль до досягнення спільних групових цілей. Іншими словами, навіть якщо всі індивіди даної великої групи раціональні, діють у власних інтересах і виграють від досягнення даної мети в рамках групи, вони все одно не стануть добровільно докладати зусиль до досягнення цієї мети.

Якщо рух налічує велику кількість учасників, то вони, скоріш за все, раціональним чином намагаються максимізувати свій індивідуальний добробут, вони не стануть докладати ніяких зусиль для досягнення спільних групових цілей до тих пір, поки на них не буде вчинено тиск або кожному з них не буде запропонований індивідуальний мотив до подібної дії, який не збігається із загальним інтересом групи, мотив, реалізований за умови, що члени групи візьмуть на себе частину витрат по досягненню спільної мети. Великі групи не будуть формувати організацію, спрямовану на досягнення спільно групової мети, за відсутності будь-якого примусу чи індивідуальних спонукальних мотивів. Ці положення справедливі навіть у разі існування одноголосного рішення в групі щодо змісту суспільного блага і методів його отримання.

В рухах, що мають невеликий склад членів можливе добровільне сприяння індивіда просуванню мети групи, а проте в більшості випадків воно припиниться швидше, ніж досягне оптимального для групи рівня. Якщо ми розглянемо внесок кожного з індивідів у досягнення спільної мети, то виявимо цікаву тенденцію до "експлуатації" більшості меншістю[2,с.9].

Основними мотивами участі індивідів у рухах Олсон називає наступні:

- ідеологічні (він як і більшість соціологів та економістів вважає, що ідеологічних мотивів недостатньо для того, щоб люди об'єднувались в організації);
- отримання «суспільного блага» (одні й ті ж блага можуть бути спільними для деяких членів одного руху і приватними для членів іншого, бо одні індивіди можуть допускатися до споживання цих благ, а інші – ні);
- персональні мотиви (самоповага, можливість кар'єрного росту, матеріальна зацікавленість, підвищення соціального статусу, отримання поваги зі сторони інших та інші соціальні та психологічні мотиви);
- «схильність до об'єднання» (люди володіють інстинктом до «збирання в стада і боротьби з іншими стадами»)[3,с.135-136];
- втрата основних функцій первинними соціальними інститутами.

Автор теорії колективної дії вважає, що всі рухи, незалежно від кількості членів, виду діяльності можна поділити на ексклюзивні (закриті) та інклюзивні (відкриті), де перші з обережністю ставляться до нових членів руху, бо вважають, що з ними потрібно ділити «суспільні блага», а другі – відкриті для нових членів, бо вважають, що дії одного індивіда надають значний ефект на дії інших членів групи[2,с.31-35].

М.Олсон вважає, що в будь-якій державі існує сектор суспільства, який не піддається ефективній структуризації. Індивіди цього сектору часто об'єктивно чи суб'єктивно нездатні ідентифікувати а, тим паче, відстоювати суспільні інтереси. До таких, що погано структуруються «соціальним конгломератам» відносяться, наприклад, бездомні, ті, хто має

важкі форми інвалідності, сім'ї, що знаходяться на межі бідності, всі ті, хто за Олсоном «страждають мовчки».

Науковець поділяє думку Артура Ф.Бентлі, що без спільного інтересу неможливе об'єднання людей в групи, спілки, організації та рухи; що рушійною силою будь якого об'єднання є саме колективні інтереси, а не вигоди та втрати окремих індивідів; що навіть егоїстичне спрямування діяльності індивіда в межах певного руху або організації може розглядатись як індивідуальна діяльність, а також як частина діяльності суспільної організації; що будь-який спільний інтерес, що об'єднує індивідів в рухи та спілки не матиме змісту поки не співвіднесеться з інтересами іншої організації (це може бути держава, конкуруюча організація, певна верства населення, соціальна група тощо)[2,с.86].

Дослідження М.Олсона цікаві для вітчизняних вчених з тієї причини, що наше суспільство неоднорідне, різка його поляризація настільки робить різними політичні інтереси соціальних груп, які його складають, що при його аналізі на перше місце виходить необхідність розуміння та дослідження мотиваційної сфери групи, організації, учасників руху тощо, будь якого виду їх політичної поведінки або участі, можливість прогнозувати їх поведінку та дії.

Підсумовуючи вищезазначене, можна виокремити основні положення теорії колективної дії М.Олсона, які актуальні й можливі у використанні по відношенню до сучасних рухів:

- рух –це об'єднання індивідів з метою просування спільних цілей або отримання спільних «благ»;
- велика кількість рухів характеризує соціальне життя суспільства, країни, регіону тощо;
- виокремлення спільної та персональної зацікавленості участі в рухах;
- виокремлення мотивів участі індивідів у великих та малих рухах та об'єднаннях;
- визначення основних мотивів участі у рухах тощо.

Ми вважаємо, що спираючись саме на ці теоретичні підходи, можливо здійснити якісне дослідження сучасних рухів та організацій різних видів та напрямів діяльності. Сучасні рухи визначаються сьогодні організаційною оформленістю, найчастіше у вигляді організації або спілки, мають різну кількість членів(формальних та неформальних), створюються, найчастіше, з метою задоволення спільних потреб та захисту спільних прав та інтересів учасників та членів руху. Більшість з них спираються на позаматеріальні цінності у вирішенні «життєвих» проблем, хоча не виключені випадки різних мотивів участі у русі(за М.Олсоном, це егоїстичні мотиви).

Список використаних джерел:

1. Черкашина Т.О. Теорії «масового суспільства» та «колективної поведінки» як інструмент аналізу суспільних рухів[Текст] / Т.Черкашина // Молодь в умовах нової

соціальної перспективи : матеріали XIII Міжнародної науково-практичної конференції. Житомир, 24-25 березня 2011 року.- С.307-310.

2. Олсон М. Логика коллективных действий. Общественные блага и теория групп[Текст] / М.Олсон / Пер.с англ. Е.Окороченко / Под ред. Ю.Параморнова М.: Фонд экономической инициативы, 1995, 174с.
3. Алексис де Токвиль. Демократия в Америке[Текст] / А.Токвиль. - М., 1992.- С.135-136.